

HALACHIC AND HASHKAFIC ISSUES IN CONTEMPORARY SOCIETY

SERIES 2: 15 - ART, AESTHETICS AND IDOLATRY - PART 3 OU ISRAEL CENTER - WINTER 2021/22

- In Parts 1 and 2 we explored different hashkafic perspectives on art and aesthetics in Torah thought.
- In this shiur we will turn to the halachic issues - what are the limitations on art and sculpture?

A] THE TORAH MITZVOT

A1] MAKING IDOLS

- The Torah repeatedly prohibits worshipping idols of any type.
- This Torah prohibition extends to making idols, even if one does not intend to worship them personally.

1. לא תַעֲשֶׂה לָךְ פֶּסֶל וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וְאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ.

שמות כ"ד

The Ten Commandments opens with a prohibition on making idols of any kind. We may not create any image or sculpture.

2. אֲל־תִּפְנֹוּ אֶל־הָאֱלֹהִיִּם וְאֶל־הַמַּסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.

ויקרא יט"ד

In Sefer Vayikra the Torah also prohibits turning to other gods AND making 'elohei masecha' gods of metal.

3. לֹא־תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלֹהִים וּפֶסֶל וּמִצֵּבָה לֹא־תִקְיִמוּ לָכֶם וְאִבָּן מִשְׁכֵּית לֹא תִתְּנוּ בָאָרֶץ לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.

ויקרא כ"א

Yet another verse prohibits creating idols, erecting a matzeva (standing stone) or bowing down on a stone floor (outside the Mikdash).

4. **והמצוה השנייה** - היא שהזהירנו מעשות עבודה זרה להעבד. ואין חלוק בין שיעשם בידו או שיצוה לעשותם. והוא אמרו יתעלה לא תַעֲשֶׂה לָךְ פֶּסֶל וְכָל־תְּמוּנָה. ומי שעבר על לאו זה חייב מלקות - רוצה לומר על עשיית העבודה זרה ואפילו עשאה לו זולתו במצותו, ואף על פי שלא עבד אותה.

ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה ב

The Rambam explains (Torah Negative Mitzva #2) - one may not make, or commission to be made, any object intended for one's own idolatry, even if that person does not in the end actually worship it.

5. **והמצוה השלישית** - היא שהזהירנו מעשות עבודה זרה ואפילו לזולתנו כדי שיעבוד אותה. ואפילו היה מי שיצוה לו לעשותה גוי. והוא אמרו יתעלה וְאֶל־הַמַּסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם. ולשון ספרא - ואלהי מסכה לא תעשו אפילו לאחרים. ושם נאמר העושה עבודה זרה לעצמו עובר משום שני לאוין. רוצה לומר שהוא עבר על עשותה בידו, ואפילו עשאה לזולתו כמו שהתבאר בזאת המצוה השלישית. ועבר גם כן שקנה עבודה זרה ושבא אצלו ואפילו עשאה לו זולתו כמו שקדם במצוה השניית. ולכן ילקה שתי מלקיות.

ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה ג

The Rambam lists as Torah Negative Mitzva #3 that one make an idol for someone else, even for for a non-Jew. Making an idol for oneself is a breach of TWO Torah prohibitions.

6. אבל המניעה כללמים וקיומם היא מפסוק אל-תפגלו אל-האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם וכן מפסוק ותסגל ומצבה לא תקומו לכם.

השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה ה

7. ואומר אני שזה דעת החכמים בספרא (ר"פ קדושים הוצא ברמב"ן ש' ט עמ' קגד ה) והלשון שם כך הוא ואלהי מסכה לא תעשו לכם – יכול יעשו להם אחרים תלמוד לומר לא לכם. אי לא לכם יכול הם יעשו לאחרים ת"ל לא תעשו – ולא לאחרים. מכאן אמרו בעושה ע"ז לעלמו עובר משום שתי אזהרות – משום לא תעשו ומשום לא לכם. ר' יוסי אומר משום שלש – משום לא תעשו ומשום לא לכם ומשום לא יהיה לך.

השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה ה

The Ramban understands that the prohibition on making idols (for oneself or others) is derived from the verses in Vayikra which, together with other verse in the Torah, accumulate multiple Torah prohibitions in making idols!

8. **שלא לעשות פסל** - שלא נעשה צלמים שיעבדו, ואפילו לא עבדם העושה אותם, העשיה לבד אסורה להרחיק המכשול ותמיה אני על הרמב"ם ז"ל שכתב שאין הפרש בין שיעשם בידו או יצוה לעשותם, שהרי מצוה משלח הוא וקיימא לך [נקידושין מב:] משלח פטור.

ספר החינוך פרשת יתרו מצוה כז

*The Sefer HaChinuch points out that this Torah prohibition is intended to protect us from an even greater Torah prohibition - of idolatry. He also raises a question on the Rambam - how can someone who commissions the making of an idol be personally liable. Do we not rule עבירה לדבר עבירה (there is no agency for a sin ie the perpetrator is liable)!?*¹

This is an interesting example of a 'geder min haTorah - where the Torah itself includes a mitzvah designed to prevent infringement of another mitzva; Compare yichud, shemirat negia, not owning chametz on Pesach, not bearing a grudge, a nazir not eating grapes and others). As we will see, the Torah extends this 'geder' another level by prohibiting making ANY sculpted image, even if not for idolatry.

A2] MAKING **NON**-IDOLATROUS IMAGES

9. לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם.

שמות כ"ב

Following the 10 commandments, the Torah includes a prohibition on making 'gods' of silver 'with Hashem' and also any 'gods' of gold.

10. ... טעם שתעשו זרות לקבל כח עליונים ותחשבו כי לכבודי אתם עושים, כאילו יהיו אמנעים ביני וביניכם. כמו העגל שעשו ישראל כי אהרן לכבוד השם עשה ...

אבן עזרא שמות כ"ב

Many mefarshim explains that the underlying reason behind the mitzva is to avoid any idea that we should use intermediaries to connect with God, as we did with the Golden Calf.

11. **והמצוה הרביעית** - היא שהזהירנו מעשות צורות מיני בעלי חיים מן העצים והאבנים והמתכות וזולתם, ואע"פ שלא יעשו להעבד. וזו הרחקה מעשות הצורות בכלל כדי שלא יחשוב בהם מה שיחשבו הסכלים. שהם עובדי עבודה זרה שיחשבו כי לצורות כחות. הוא אמרו ית' לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב. שלא תאמר הרניני עושה לנוי כדרך שאחרים עושין במדינות תלמוד לומר לא תעשו לכם.

ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה ד

The Rambam (Negative Mitzva #4) explains this as a means to distance ourselves from idolatry. The prohibition refers not only to making images for idolatry but also for non-idolatrous aesthetic purposes, in case a person may come to question the truth of idolatry when he has such statues around him.

• Where is the line between idolatrous and aesthetic art? How do we know if a sculpture was created for avoda zara or to decorate someone's courtyard!?

1. The mefarshim answer this question in different ways. The Minchat Chinuch (#27) understands that this liability is a 'gezerat hakatuv' - ie an exceptional ruling by the verse, rather than the operation of actual shelichut. R. Moshe Feinstein (Igrot Moshe YD 2:55) understand that Rambam learns that there are two prohibitions - constructing an idol, and keeping and idol. The act of placing the idol in one's domain is the act required to violate the prohibition and be liable for malkot.

B] THE TALMUDIC SOURCES**B1] WHEN IS AN SCULPTURE NOT AN IDOL?**

12. המוצא כלים ועליהם צורת חמה צורת לבנה צורת דרקון (רע"ב: לורת דרקון - לורת נחש שיש לו לילין וקשקשין כקשקשי הדג) - יוליכם לים המלח. רבן שמעון בן גמליאל אומר שעל המכובדין אסורים.

משנה מסכת עבודה זרה פרק ג משנה ג

The Mishna deals with finding statues. When should one assume that they were used for idolatry? It identifies a number of problematic forms which we should assume are idolatrous - the sun, the moon and the 'drakon'. R. Shimon ben Gamliel qualifies this statement to apply only to items which are treated with respect - such as jewelry, statues etc, as opposed to common utensils such as cooking pots and the like which are treated casually.

13. גמ'. ... ותני: כל המזלות מותרין - חוץ ממזל חמה ולבנה, וכל הפרצופין מותרין - חוץ מפרצוף אדם, וכל הצורות מותרות - חוץ מצורת דרקון... אמר אביי: ... רישא וסיפא במוצא, ומציעתא בעושה.

עבודה זרה מב:

*The Gemara draws a distinction between **making** statutes (which all agree is min haTorah) and **finding and keeping** statues (which most opinions consider to be midderabbanan due to chashad - suspicion of others that one may be involved in idolatry). Regarding making statues, all statues are permitted except human forms. Regarding finding and keeping statues the Gemara is more lenient about most statues, apparently including human forms (although see below). It is strict about images of the sun and moon and images of dragons!*

B2] STATUES AND MODELS WHICH ARE PROHIBITED

• The Gemara in Avoda Zara sets out the parameters of this prohibition of 'lo ta'asun iti' - making models, statutes etc even if NOT for the purpose of avoda zara. It brings a number of Beraitot which define the mitzva.

14. והתניא: לא תעשון אתי - לא תעשון כדמות שמישי המשמשין לפני במרום, כגון אופנים ושרפים וחיות הקדש ומלאכי השרת.

עבודה זרה מג:

The prohibition includes angelic beings - Ofanim, Sefarim, Chayot haKodesh (the fours faces on the Divine Chariot - human, eagle, bull, lion), and the melachim,

15. התניא: לא תעשון אתי - לא תעשון כדמות שמישי המשמשים לפני במרום! אמר אביי: לא אסרה תורה אלא בדמות ד' פנים בהדי הדדי. אלא מעתה, פרצוף אדם לחודיה תשתרי? אלמה תניא: כל הפרצופות מותרין, חוץ מפרצוף אדם.

עבודה זרה מג.

The prohibition also includes a model of the human face, even without the other Chayot Hakodesh (but an eagle, bull or lion on their own would be permitted).

16. והתניא: לא תעשון אתי - לא תעשון כדמות שמישי המשמשין לפני במרום, כגון חמה ולבנה, כוכבים ומזלות.

עבודה זרה מג:

The prohibition also includes models of the sun, moon and constellations.

17. לא תעשון אתי - לא תעשון כדמות שמישי המשמשים לפני! אמר אביי: לא אסרה תורה אלא שמשין שאפשר לעשות כמותן. כדתניא: לא יעשה אדם בית תבנית היכל, אכסדרה תבנית אולם, חצר תבנית עזרה, שולחן תבנית שולחן, מנורה תבנית מנורה. אבל הוא עושה של ה' ושל ה' ושל ה', ושל ה' לא יעשה אפילו של שאר מיני מתכות. (רש"י בית תבנית היכל - צארכו ורחצו ורומו ושיעור מדת פתחיו אצל אס נשתנה במקלת מותר).

עבודה זרה מג.

The prohibition also includes exact replica full size models of the Beit Hamikdash or the vessels in it.

B3] THE RABBINIC PROHIBITION - CHASHAD

18. אסור להשקותו שמה יחשדוהו שטעה ועבר על לא תעשון

תוספות ראש השנה כד: ד"ה סמי

In addition to the Torah prohibition, there is a rabbinic prohibition of 'chashad' - suspicion by other people that the model or image may be used for idolatry².

- There is a debate in the mefarshim as to whether the 'chashad' is that the person may bow down to the idol³ ie actual avoda zara, or that they may have made the sculpture (which is not avoda zara but still a Torah prohibition)⁴.

B4] RABBAN GAMLIEL AND HIS ASTRONOMY MODELS

19. דמות צורות לבנות היו לו לרבן גמליאל בטבלא ובכותל בעלייתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה.

משנה ראש השנה פרק ב משנה ט

The Mishna in Rosh Hashana discusses how the sighting of the new moon was verified in the Sanhedrin. Rabban Gamliel, the head of the Sanhedrin, had models of the moon which he used to interview witnesses who had claimed to have seen the new moon. The Gemara asks - how could Rabban Gamliel be allowed to keep images of the sun and moon!? Did we not conclude that this is (at least rabbinically) prohibited.

20. לא תעשון אתי - לא תעשון כדמות שמישי המשמשין לפני במרום, כגון חמה ולבנה, כוכבים ומזלות; שאני ר"ג, דאחרים עשו לך. והא רב יהודה דאחרים עשו לו ואמר ליה שמואל לרב יהודה: 'שיננא, סמי עיניה דדין' התם בחותמו בולט, ומשום חשדא. ... ומי חיישין לחשדא? והא בי כנישתא דשף ויתייב בנהרדעא דאוקמי ביה אנדרטא, והווי עיילי ביה אבוא דשמואל ולוי ומצלו בגויה, ולא חיישי לחשדא! רבים שאני. והא רבן גמליאל דיחיד הוה! כיון דנשיא הוא, שכיחי רבים גביה. ואיבעית אימא: דפרקים הואי. ואיבעית אימא: להתלמד שאני, דתניא: (דברים יח:ט) לֹא-תִלְמַד לַעֲשׂוֹת [כְּתוּבָת הַגּוֹיִם הַהֵם] אבל אתה למד להבין ולהורות.

עבודה זרה מג:

The Gemara answers that others (ie non-Jews) made the models for Rabban Gamliel so he was not liable for making them⁵. As noted above, the prohibition on retaining images of the sun and moon or statues is rabbinic - because of 'chashad' i.e. suspicion by other people that the models may be used for idolatry. The Gemara suggests a number of resolutions as to why this case is not chashad: (i) In the case of a public organization, there is no such suspicion (no one would suspect an entire community of worshipping idols). Similarly, Rabban Gamliel, whose office was public, was not suspected. (ii) The Gemara says that Rabban Gamliel's models were made in interlocking pieces which were taken apart after use, so no one else saw them. (iii) Alternatively, this was permitted since the images were for educational purposes so, while Jew was not permitted to make them, they would be permitted to keep them in use for those educational purposes.

21. יש אומרים דוקא שעשאה גוי שלא במצות ישראל ואח"כ נזדמן שמצאה או שלקחו הימנו. הא כל שעשאה במצותו דינו כעושה, וכן דעת גדולי המחברים. ומגדולי המפרשים מתירין אף בשעשאה גוי במצותו ואפילו לכתחלה. שלא אמרו לדעתם אמירה לגוי שבות אלא לענין שבת ויום טוב. וכן לענין בכור שאמרו אסור לומר לגוי צרום און בבכור. אבל לענין שאר אסורין מותר ... ומ"מ מה שכתבו גדולי המפרשים שלא אסרו אמירה לגוי בשאר אסורין אין נראה כן

בית הבחירה למאירי עבודה זרה מב:

On the question of whether there is a prohibition of asking a non-Jews to do a prohibited act in a mitzva such as Avoda Zara, the Meira records a fundamental machloket as to whether amira leakum applies outside the mitzva of Shabbat and Yom Tov.

2. *Chashad* should not be confused with *ma'arit ha'ayin*. *Chashad* applies when a person is doing something which is permitted but looks to others to be prohibited. They will then suspect the person of sinning, as in this case where they are not aware of the halachic heter for having these images and assume that the person is simply sinning. *Ma'arit ha'ayin* applies when a person is doing something halachically permitted but others will misunderstand the situation and think they are doing something which is actually prohibited but which onlookers now assume to be permitted since they do not suspect the person of sinning. For instance, if someone drinks almond milk after a meat meal, onlookers may assume that this is real milk and conclude that it is permitted to drink milk after a meat meal.

3. Rashi Avoda Zara 43b s.v. *chushda*

4. Rosh Avoda Zara 3:5.

5. The mefarshim ask (see Tosafot s.v. *shan*) why this was still not prohibited on a rabbinic level as *amira leakum* - asking a non-Jew to perform an action on behalf of a Jew but which would be prohibited for the Jew. Tosafot answer that the rabbinic prohibition would not apply in this case because Rabban Gamliel was involved in a mitzva. Alliteratively, some answer that the non-Jews made the images on their own initiative without been asked by Rabban Gamliel.

C] 3D STATUES OR MODELS OF PEOPLE**C1] THE PROHIBITION TODAY**

22. אסור לעשות צורות לנוי ואע"פ שאינה עבודת כוכבים שנאמר לא תעשון אתי - כלומר צורות של כסף וזהב שאינם אלא לנוי, כדי שלא יטעו בהן הטועים וידמו שהם לעבודת כוכבים. ואין אסור לצור לנוי אלא צורת האדם בלבד. לפיכך אין מציירים לא בעץ ולא בסיד ולא באבן צורת האדם. והוא שתהיה הצורה בולטת כגון הציור והכיור שבטרקלין וכיוצא בהן. ואם צר לוקה. אבל אם היתה הצורה מושקעת או צורה של סמנין כגון הצורות שעל גבי הלוחות והטבליות או צורות שרוקמין באריג הרי אלו מותרות.

רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פרק ג הלכה י

The Rambam rules that the Torah prohibition is to make 3D (boletet - ie protruding) models or sculptures of people, even for art. 3D images of animals, trees etc are permitted. Engraved images (meshoka'at - ie sunken) are permitted. Similarly, paintings of people are permitted.

23. אסור לצייר צורות שבמדור שכינה, כגון ד' פנים בהדי הדדי. וכן צורות שרפים ואופנים ומלאכי השרת. וכן צורת אדם לבדו, כל אלו אסור לעשות אפילו הם לנוי. ואם עובד כוכבים עשאם לו, אסור להשהותם. הגה: מיכו אס מולא אותם מותרים מלכד צחמה ולצנה שדרך העוזה כוכבים לעצדם, או שיש הוכחה שעשאו לעצדם, שאז אסור ככל הלמים. ... במה דברים אמורים; בבולטת. אבל בשוקעת, כאותם שאורגים בבגד ושמציירים בכותל בסמנין, מותר לעשותם. וצורת חמה ולבנה וכוכבים, אסור בין בולטות בין שוקעות. ואם הם להתלמד, להבין ולהורות, כולן מותרות אפילו בולטות. ויש מתירין בשל רבים לזכא חשדא.

שולחן ערוך יורה דעה הלכות עבודת כוכבים סימן קמא סעיף ד

The Shulchan Aruch follows the ruling of the Rambam that:- (i) Making 3D images of people is prohibited. (ii) Keeping statues made by non-Jews is also prohibited (due to chashad). (iii) All of this only applies to 3D statues. However, engraved images, embroidery and 2D painted pictures and images are permitted. However, even paintings of the sun, moon and stars are prohibited, unless for the purposes of teaching. The Rema adds the heter of public places in which there is no concern of chashad⁶.

• Most poskim understand that painting is considered 2D (even though there is a very thin layer of paint⁷). This applies even more so to photographs where the layer or printing is microscopic, but see below.

24. ובזמן הזה שאין כגוים עובדין לזרות הללו, מותרים צבנאח אס מולאן, אצל אין להשהותן. ויש מחמירים בכל הזרות הנזכרות, אף על גב דירעינן דלא פלחי להו.

רמ"א שולחן ערוך יורה דעה סימן קמא סעיף ג

The Rema rules that, even these days when non-Jews do not worship idols, it is still prohibited to keep 3D sculptures for art, although it is permitted to sell them on to others. He also brings a stringent position that any benefit is prohibited. However, if there is a suggestion that they have actually been worshipped, all agree that any benefit is prohibited. Thus, for the Rema, keeping art statues, sculptures and forms would be prohibited rabbinically due to chashad.

• The prohibition on making human figures has been applied by poskim to all forms of 3D model - including waxworks⁸ and origami⁹.

C2] HETERIM: 1 - OWNING SCULPTURE TODAY WHEN IDOLATRY IS RARE

25. כשם שאסור לעשותן כך אסור לומר לנכרי לעשותן דאמירה לעכו"ם שבות בכל המצוות. ואפילו להשהותן אסור משום חשד (ש"ד ס"ק כ"ג). ונראה לי דצורת אדם בזמן הזה מותר להשהותן דכיון דאינו אלא משום חשד וידוע דבזמן הזה אין עובדין לצורת אדם, ואותו שנעבד עושין אותו משונה. וכן מתלמידיו הנעבדים יש בכל אחד מהן סימן ואלו ודאי אסור להשהותן; אבל שאר צורת אדם, ומכל שכן אם סימא עינו וכיוצא בו, מותר דאין בו משום חשד (וראיה דאמר ליה סמי עיניה דדין בפרק אם אינן מכירין) (ראש השנה כד:).

חכמת אדם שער איסור והיתר כלל פה סעיף ו

The Chochmat Adam (Vilna 18C) takes a lenient approach to keeping (as opposed to making) statues of people these days. Since the only problem of keeping the statue is chashad and since most people these days do not worship ordinary art statues, there is no prohibition to keep them in the home. He adds that it is preferable to deface them in some way (e.g. by removing an eye), but this appears to be a chumra and not the strict halacha.

6. There is a machloket Rishonim as to whether all the answers given by the Gemara to explain Rabban Gamliel's model are accepted in halacha. The Mechaber rules (in accordance with the Rif, and perhaps the Rambam, whose position is disputed) that only the last answer - of educational purposes - is accepted. The Rema adds the heter of public ownership (although Shach YD 141:27 limits this heter, observing that such behavior is inappropriate).

7. Note that the Ben Ish Chai (Year 2 Massei 9) is strict when the paint is applied in a thick layer.

8. Teshuvot VeHanagot 3:263, Visiting a waxworks museum is permitted where the figures were produced by non-Jews. If they were made by Jews, some poskim consider visiting the museum to be a chilul Hashem!

9. Avnei Derech 6:113

C3] HETERIM: 2 - SCULPTING LESS THAN A FULL HUMAN BODY

26. יש מי שאומר שלא אסרו בצורת אדם ודרקון אלא דוקא בצורה שלימה בכל איבריה, אבל צורת ראש או גוף בלא ראש, אין בה שום איסור לא במוצאו ולא בעושה (וכן נוהגין).

שולחן ערוך יורה דעה סימן קמא סעיף ז

The Shulchan Aruch goes on to rule that, according to some opinions (the view of the Rosh), forming a human face without a body is permitted.

27. ונראה דכל צורות דאסרינן אינם אסורים אלא בצורה שלימה ממש כגון צורת אדם בשתי עיניים וחוטם שלם וכל הגוף וכיוצא בו. אבל לא חצי הצורה כדרך קלף המזיירים נד אחד של הצורה, וזה אינו אסור.

ש"ך יורה דעה סימן קמא ס"ק כה

The Shach (Poland 17C) supports this leniency in principle ...

28. והסמ"ג לאוין כ"ב פסק דאפילו בצדס אין חילוק ולעולם אסור. והמחמיר בכל זה תע"ב.

ש"ך יורה דעה סימן קמא ס"ק לב

... but points that some prohibit even part of a human image. For that reason, 'someone who is strict should be blessed'.

- Most poskim¹⁰ rule leniently in this¹¹ - making a human sculpture is permitted as long as even a small part (eg a finger) is omitted.
- Others¹² argue that at least half of the body must be omitted.
- Others¹³ argue that *partzuf* means the face, so even a head would be prohibited¹⁴. Nevertheless, a profile only would be permitted¹⁵.
- Additionally there are opinions that the permission to make a 3D face applies only to a featureless face. For this reason, there are people who are strict and will not have a part of a human statue without making a blemish on it (usually knocking the nose off).

C4] HETERIM: 3 - DOLLS

- We saw above that R. Shimon b. Gamliel, quoted in the Mishna, ruled that the concerns of 3D images do not apply on common utensils which do not have a valued use.
- R. Ovadia Yosef¹⁶, whilst recommending not to purchase dolls in full form, suggests that they fall into the category things used for degrading or mundane purposes. Since dolls are left around the floor, this heter would apply.
- Expensive/china dolls would not fall within this heter, but Heter 1 above would presumably apply since there is no concern that someone would worship it. Also, since dolls are commercially produced there is no concern that people will think that they made it.
- Nevertheless, if the doll broke there is more of a halachic concern at gluing it fully back together again (since this would be making a model, not just keeping it.)
- Even with dolls, some poskim¹⁷ recommend ruining part of the doll's limb or face.
- Most poskim are stricter on the question of manufacturing dolls, although some permit this too¹⁸.

C5] HETERIM: 4 - PUBLIC DISPLAY

- As we saw above, the Gemara suggested that public display is a heter since there would be no chashad for the public. This is ruled by the Rema but the Shach recommends not to rely on this heter.
- Some poskim invoke this heter for manikins in public stores¹⁹. Others recommend only a partial model or even that some part of the face should be ruined²⁰.

10. Many of the references and footnotes in this section were taken from the detailed article on halachipedia.com - https://halachipedia.com/index.php?title=Drawing_or_Sculpting_Forbidden_Images. See also many more sources at <https://www.theyeshivaworld.com/news/headlines-breaking-stories/210928/halachos-of-forbidden-images.html>

11. Beit David (YD 74), Chatam Sofer (YD 6:6), Yechave Da' at 3:64, Yabia Omer (10 YD 58:6)

12. Kisseh Eliyahu (YD 141:7), Rav Pe'alim (4 YD 10)

13. Ritva (Avoda Zara 42b), Smag (Lavin 22) quoted by Maharshah, Perishah (YD 141:37), Taz (YD 141:15). As we saw above, Shach (YD 141:32) says that it is praiseworthy to be stringent.

14. Almost all poskim rule that coins minted with a head of the monarch are not a halachic problem, but see Pitchei Teshuvah (YD 141:10) who quotes She'elot Yaavetz 170 who is very strict. Chazal refer to certain individuals who were so pious that they would not look at the head minted on a coin (Pesachim 104a). Although the Emperors pictured on the coins in those times were often worshiped as gods.

15. Ben Ish Chai (Shanah II, Masei 10), Halichot Olam vol. 7 pg 285, Masei 4-5, Yalkut Yosef (Kitzur Shulchan Aruch YD 141:2, 7)

16. Yabia Omer (vol. 3 YD 8, 10 YD 58:6 page 372), Yechave Da' at 3:64,

17. See Teshuvot veHanhagot 1:804 quoting the Chazon Ish, Shevet Halevi 7:134, Beit Lechem Yehuda Y.D. 141:10, Chatam Sofer 6:6, Dinim V'hanhagot of the Chazon Ish Y.D. 4:1, Am Hatorah 3:7:page 95:3 quoting the opinion of R. Moshe Feinstein, see ibid:5 where he says to remove the nose.

18. See Yabia Omer (vol. 3 YD 8)

19. Az Nidberu 8:59 who also invokes the heter of the Chochmat Adam that there is no chashad nowadays for a human sculpture.

20. See Halichot Olam (vol. 7 page 285, Masei 4-5), Yalkut Yosef (Yoreh YD 141:2, 7). The Ben Ish Chai (Shanah II, Masei 10) rules that, since we are discussing a potential Torah

C6] HETERIM: 5 - NON-HUMAN MODELS

- As was clear in the Gemara, even 3D models of animals, plants and inanimate objects are permitted.
- Snowmen are certainly permitted!²¹
- Nevertheless, some Rishonim and Acharonim were very unhappy with the use of images of animals in synagogues, especially if they are on the Aron Kodesh, Parochet, or windows²².

D] PAINTINGS AND 2D IMAGES OF PEOPLE

- As we saw above, the view of the Rambam, which is ruled in Shulchan Aruch is that 2D paintings of people are permitted.

29. (יב) מותר לעשותן. משמע כל הלוות האסורות דלעיל מותר לעשותן כשכחם שוקעים. אבל צטור הביא אח"כ בשם הרמב"ן שכתב בכל מה שאסור מן התורה משום לא תעשון אתי. דהיינו ארבעה פנים שצמדור שכינה ודמות מלאכים שצמדור העליון ודמות חמה ולזנה כוכבים ומזלות שצמדור התחתון ודמות אדם משום שנאמר לא תעשון אותי. פי' כדמות שאני מראה עצמי לנביאים כל אלו אסור זין שוקע זין זולט ודעב זז הביא הר"ן בשם הראשונים וכתב עליה שכן עיקר והוכיח כן מן התלמוד ואם כן תימא על הש"ע שלא הביא דעת הרמב"ן ולענין הלכה ודאי שאין להקל כלל נגד דברי הרמב"ן.

ט"ז יורה דעה סימן קמא ס"ק יב

There is however a dissenting view in the Rishonim - in particular the Ramban and the Ritva - who rule that 2D images are also forbidden and the Taz (Poland 16C) rules stringently in accordance with that opinion! (Even this opinion only prohibits making the images. Keeping such an image would be is permitted).

The Chacham Tzvi (17C - Europe) went to visit the Sephardic Kehilla in London. His son, Rav Ya'akov Emden describes the event as follows: "The true saint, my father and Rebbe, our great master ... was greeted with great respect the like of which is unheard of. He was escorted into town in a royal flotilla amidst great jubilation." The kehilla, relying on the majority of poskim had commissioned an artist to draw his portrait. The Chacham Tzvi due to his "great saintliness and holiness" refused to permit this. The hosts were unable to restrain themselves and the artist managed with great speed and unusual talent to paint an extraordinary painting. So true was his rendition that R. Ya'akov Emden declares, "All that is missing is the breath of life."²³

London portrait of the Chacham Tzvi - 1714

prohibition (such as in making the manikins) stringency would be required.

21. Although they may not be made on Shabbat - <https://dinonline.org/2011/02/03/snowmen-and-snowballs-on-shabbos/>

22. Mordechai Avodah Zarah 840 quotes a dispute between Rabbeinu Ephraim and Rabbeinu Elyakim who seemingly disagree on whether or not one may install images of animals in synagogues. Rabbeinu Ephraim argues that animals are not included in *lo ta'asun iti*, so they may be constructed, and they are not worshipped so there is no concern of chashad. Rabbeinu Elyakim learns the sugya to prohibit owning images of animals so he had images of lions removed from the shul in Cologne! The Mordechai adds that the Rambam is lenient, and Maharam (Tosafot Yoma 54a) rules that they may be distracting, but are not prohibited. Beit Yosef (YD 141:6) rules like R. Ephraim and resolves many of the objections raised by R. Elyakim raises, and this is the ruling in Shulchan Aruch. However, in Avkat Rochel Siman 63, he argues against his position in the Beit Yosef and rules that the halacha should follow R. Elyakim! He also argues, based on Teshuvot of the Rambam and the Rosh, that anything distracting is forbidden to introduce into a shul setting, contradicting himself in Beit Yosef. Even more puzzling is Avkat Rochel Siman 66, where R. Karo rules leniently like R. Ephraim! Many Acharonim attempt to resolve the apparent double contradiction, with a variety of resolutions and suggestions. At the end of the day, they many urge that these images should be kept out of shul, especially if they protrude in 3D. Sephardic authorities report how they did not have this issue as much in their home countries. See Yaskil Avdi (vol. 1 YD 5, vol. 2 YD 9, and vol. 7 Siman 17), Tzitz Eliezer 3:24, Mishpetei Uziel 9:21-22, Nehar Mitzrayim (Hilchot Avodah zarah 1-6), Mikveh HaMayim (vol. 3 YD Siman 19), Yechaveh Daat 3:62, Yalkut Yosef (YD 141:9, 11; Orach Chaim 90:45), Emek Yehoshua (vol. 1 YD 20-21, vol. 2 Yoreh 19, vol. 6 OC 30), Magen Avot (Lebhar, YD 141), Heichal Yitzchak (OC 11), Igrot Moshe YD 2:55, Rav Joseph B. Soloveitchik in Community, Covenant, and Commitment page 3, and Tefillatam Shel Yehudim, in Maayanot 8 pp 9-11 (reprinted in Mipninei HaRav page 34).

23. Darkei Teshuvah (YD 141:35) who writes that both R. Yaakov Emden and R. Yonatan Eibeshitz were strict not to allow people to draw their images even though people would benefit from seeing their face. This is especially prohibited given the view of the Ramban and Ritva that even flat images are prohibited.

E] PHOTOGRAPHY

- Since the Shulchan Aruch rules that painting human images is permitted, this should presumably mean that there is no halachic problem at all with photographing.
- Would the psak of the Ramban against 2D painting of humans apply to photography²⁴?
- Due to the halachic debate as well as kabbalistic concerns, when photography first became widespread, many Jews took a strict stance²⁵ except when necessary or if it was a partial image. Over time that stringency has faded away and the universal practice today is to allow one's picture to be taken and to take pictures of others.
- Rav Moshe Sternbuch (Teshuvot V'Hanhagot III, 263) rules that there are certainly grounds to be lenient, even according to the view of the Ramban that 2D images are assur. His reasoning is that photos are produced by 'grama' - an indirect action. The actual image is only produced when developing/printing and not on taking the snap²⁶.
- For this reason, it is rare that gedolim refuse to have their photograph taken, even where they wish to be machmir for the Ramban.

30. דע כי בזה"ז לוקחים צורת האדם כמו שהוא ע"י המאכילה החדשה הנעשית באירופ"א שקורין פוטוגרא"ף. וזו עדיפה מצבע קל על נייר שאין בה בליטה אפילו משהו. ונתפשטה מלאכה זו בכל העולם ודשו בה רבים, ואף על גב דגם בזה יש מידת חסידות, מ"מ אם יש צורך גדול בדבר יקחו צורת הפנים בלבד בלא ידים ורגלים. ואז גם אדם חשוב אין לו לחוש בכך. ומעשה שלקחו צורת חכמים במלאכה זו צורת הפנים בלבד, ואמרת לאחד אין לו להרהר בזה כיון דלא מצא ידיו ורגליו בבית המדרש, וכ"ש היכא דהיה צורך גדול בכך.

בן איש חי שנה שניה פרשת מסעי סעיף ט

The Ben Ish Chai (d. 1909) rules that photography is permitted, although there are ground for stringency as a middat chassidut. However, a photo portrait of the head alone is permitted, especially where there is a real necessity.

F] IMAGES OF THE SUN AND MOON

F1] THE PROHIBITION

31. וצורת חמה ולבנה וכוכבים, אסור בין בולטות בין שוקעות. ואם הם להתלמד להבין ולהורות כולן מותרות אפילו בולטות.

שולחן ערוך יורה דעה סימן קמא סעיף ד

The Shulchan Aruch rules that 2D²⁷ images of the sun and moon are prohibited, but allows even 3D images for the purposes of education.

32. המוצא כלים ועליהם צורות חמה או לבנה ... או דרקון, והוא דומה לנחש ויש כמין סנפירין בין פרקי חוליות שבצואר, אם הכלים מכובדים, אסורים, שודאי נעשו לשם עבודת כוכבים.

שולחן ערוך יורה דעה הלכות עבודת כוכבים סימן קמא סעיף ג

The Shulchan Aruch similarly prohibits keeping any expensive utensil with the sun or moon formed on since we can expect that these were served as idols.

- This prohibition would include keeping a 3D image of the sun/moon/stars but not a picture of them eg on clothing.
- Some poskim prohibit making cookies in the shape of the moon²⁸!
- Many poskim prohibit stained glass windows in a synagogue depicting the sun or moon as a violation of both this prohibition and also chukat hagoyim²⁹.
- Some poskim prohibit taking a photo³⁰ of the sun, moon, or stars and developing the negative. Other prohibited only printing it. Some prohibit keeping such an image³¹.

24. See <https://dionline.org/2018/07/27/halachic-aspects-of-taking-photos/>

25. The family of the Mahari Azsod famously did not allow anyone to take his picture. There is a report that someone drew a picture of the Steipler Gaon (early 20C) during his army service in Russia. The Steipler is reported to have paid an entire day's rations for the picture and then immediately destroyed it. For many more sources and opinions on this issues see <https://www.theyeshivaworld.com/news/headlines-breaking-stories/210928/halachos-of-forbidden-images.html>

26. R. Ovadia Yosef argues that the Ritva was discussing dyed/painted images, because they protrude slightly, but even the Ritva would permit photos, as they are completely flat. See Yabia Omer (4 YD 22:3, 11 OC 53), Yechave Da'at 3:63, Halichot Olam (vol. 7 pg 282, Masei 4), Yalkut Yosef (Kitzur Shulchan Aruch, Yoreh Deah 141:6), Teshuvot veHanhagot 3:263. R. Yosef also testifies that the Rabbanim in Yeshivat Porat Yosef were lenient, except apparently R. Ovadia Hedaya who was missing from a certain group picture. Minchat Yitzchak 10:72 rules that it is obviously prohibited to photograph the sun - see below.

27. Many mefarshim explain the reason for including a 2D image in the prohibition is because, unlike human forms, the celestial spheres appear to us only in 2D.

28. See Minchat Yitzchak 10:72. Star-K writes that perhaps making a cake in the shape of a sun (circle with cookie sticks as rays) is permitted since it is not an accurate representation - https://www.star-k.org/prev_questions

29. Chatam Sofer (YD 129), Pitchei Teshuvah (YD 141:3)

30. See Shevet Ha'Levi 7:134:6. This was also the psak of R. Yisrael Belsky.

31. Shevet Halevi 7:134:6. See Minchat Yitzchak 10:72. Some are more lenient today (based on the heter of the Chochmat Adam) since it is not common for anybody to worship such photos. However, that heter was given for models of people, rather than the sun and moon.

F2] HETERIM: 1 - ONLY IDOLATROUS DEPICTIONS WERE PROHIBITED

33. הגה: דהיינו לורות הנעשים לשם חמה ולבנה, כמו שעושים צעלי הטלסמאות לורות לכוכבים, כגון לורות המתייחסות לשמש מזיירים מלך מעוטר יושב על עגלה וכן כיוצא בזה בלבנה יש להם לורה מיוחדת (רמב"ם בפירוש המשנה ובטורא שם).

שולחן ערוך יורה דעה הלכות עבודת כוכבים סימן קמא סעיף ג

However, the Rema (quoting the Rambam's commentary on the Mishna) limits the prohibition to special depictions of the sun or moon as they were drawn for idolatry (such as the sun god Ra), not simple depictions of the sun and moon as they appear to us. Nevertheless, the Shach (YD 141:8) and the Vilna Gaon (YD 141:7) are reluctant to accept this heter since it does not appear to fit well with the Talmudic discussion.

F3] HETERIM: 2 - PARTIAL PAINTING?

- As we saw above, a partial representation of a human form is permitted by most poskim. However, since the moon also appears to us in partial form, most poskim³² do not apply this heter and prohibit drawing even a partial moon.
- Some poskim are lenient to paint a partial sun since it does not appear in part like the moon³³. Others³⁴ are strict since it does appear in part at sunrise and sunset.

F4] HETERIM: 3 - CHILDREN'S PAINTINGS?

34. ו. אם יש איסור בציורי חמה ולבנה שתינוקות עושין

בדבר התינוקות שמציירין בדיו ובצבע צורת לבנה וחמה. אם יש ממש דמיון להלבנה ולחמה, שאנשים גדולים יאמרו שהוא צורת חמה ולבנה, יש לאוסרם לאלו שבאו לחינוך. דהא בין הש"ך ביורה דעה סימן קמ"א סק"ח, ובין הט"ז ס"ק י"ג, כתבו דגם צורת חמה ולבנה כפשוטן אסור לעשות. ולא רק מש"כ הרמ"א בסעיף ג' דהם צורות המתייחסות לחמה וללבנה, שפי' הרמב"ם במתני' אלא גם כפשוטן. אבל וודאי דהוא רק כשיש דמיון ממש, שרוב תינוקות לא שייך שיעשו כן, ואם לא כן אינו כלום. והוא כמו שהביא כת"ר"ה מספר יד הקטנה, דרק אם בעיני הבריות דומה לחמה אסור. אבל בשביל זה לא טוב ללמד לתינוקות לעשות ציורי חמה ולבנה, דרוצים שילמדו ברוב זמן לעשות ציורים הדומות ממש, שזה הא הוא דבר אסור. ולמה לנו ללמדם, כיוון שכשיוכלו לצייר היטב נאסור להם.

ש"ת אגרות משה חלק או"ח ה סימן ט

R. Moshe Feinstein agrees with the prohibition of drawing the sun and moon etc. He rules here that children should not be taught to draw these once they reach the age of chinuch (5 or 6). However, the prohibition is only if the image is clearly recognizable to people as the sun/moon. In any event, he sees no reason to help a child to develop the ability to draw it well and thereby perform a prohibited act. Such an educational message is clearly negative³⁵.

F5] HETERIM: 4 - EDUCATIONAL PURPOSES?

- As we saw above, Chazal permitted even models of the sun and moon for educational purposes.
- Many poskim permit drawing and using pictures of the sun and moon for the purposes of learning astronomy.
- Many poskim allow owning books with pictures of the sun, moon and stars for educational purposes.

32. Minchat Chinuch 39:9. Darkei Teshuva 141:38 cites a dispute between the Alsheich (Teshuva 77) and Maharit YD 35 whether drawing a part of the moon is permitted. The Alsheich is lenient while the Maharit is strict. Shoel Umeishiv 3:71 and Amudei Esh 16:2 are strict. See Halichot Olam (vol. 7 pg 286) who quote some who understand that the Alsheich said the opposite.

33. Shevet HaLevi 7 134:7.

34. Minchat Yitzchak 10:72, Yabia Omer (10 YD 58:6, pg 372), Halichot Olam (vol. 7 pg 286). R. Chaim Palagi (Ruach Chaim YD 141:2) asks how were they allowed to have a picture of the sun on the tombstone of Yehoshua (Rashi Yehoshua 24:30). Tzitz Eliezer 9:44 gives a number of answers.

35. Rav Hershel Schachter agrees with this psak. Rav Wosner permits drawing the sun and moon as part of a children's parsha class for the creation or Yosef's dream as these come under the heter of educational purposes.